

IZŠŪTĀS VĪRIEŠU JOSTAS (ZĪĻU JOSTAS) LATVIJĀ UN TO SOCIĀLAIS KONTEKSTS

Una Valtere

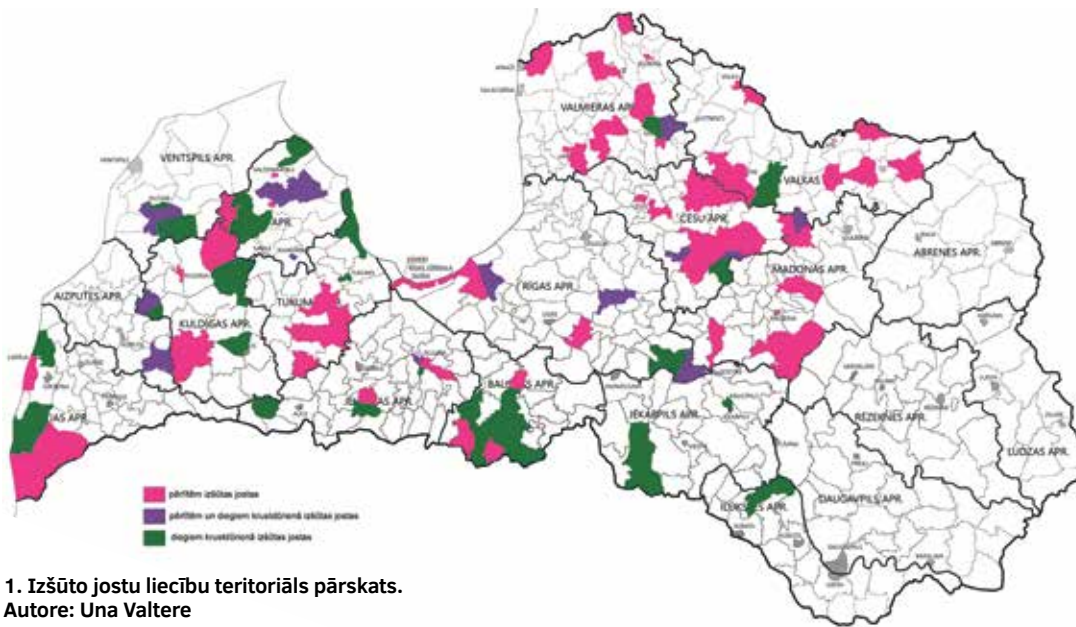
Latvijā vēsturiski lielāka uzmanība pievērsta tradicionālā apģērba pētniecībai,¹ ko līdz 19. gs. vidum valkāja latviešu zemnieki, atdalot to no pilsētnieku un Eiropas modes apģērba. Šādi pētniecības pieejai un nošķīrumam bija savi politiskie un ideoloģiskie iemesli gan nācijas emancipācijas laikā (19. gs. beigas – 20. gs. sākums), gan starpkaru periodā (20. gs. 20.–30. gadi), gan padomju okupācijas gados (20. gs. 40.–90. gadi). Savukārt globālā apģērba vēsture pēta, kā dažādas kultūras, reģioni un sociālie slāņi laika gaitā ietekmējuši cits citu, radot daudzveidīgas un savstarpēji saistītas modes ietekmes. Šī pieeja ietver atšķirīgu kultūru un sabiedrības slāņu ieguldījumu kopējā apģērba vēstures ainā.² Izšūto jostu pētniecības materiāls rāda, ka arī Latvijā apģērba vēsture pārsniedz nacionālās un sociālās robežas, kas bijis galvenais fokuss vietējā apģērba izpētē vairāk nekā 150 gadus. Mūsdienās, kad pētniecībā tiek aktualizēti nacionālās identitātes un postkoloniālo teoriju diskursi, arī apģērbs tajos iekļaujas kā savstarpēji cieši saistīta sociāla, ekonomiska un kultūras parādība. Salīdzinot vietējos un Rietumu teorētiskos ietvarus, rakstā tiek pētīts, kā izšūtās jostas ienāca vīriešu apģērbā 19. gs. sākumā un izplatījās gandrīz visā Latvijas teritorijā.

Raksta mērķis ir sniegt vispārīgu pārskatu par izšūto jostu vēsturi, to sociālo un kultūras nozīmi, kā arī izplatību. Tas ietver izšūto jostu raksturojumu, hronoloģiskā un teritoriālā lietojuma izziņāšanu. Pētījums

balstīts uz Latvijas muzejos un arhīvos izpētītām liecībām, kas vairāku gadu garumā vāktas un apkopotas datu kopā. Tajā iekļautas ziņas par muzejiem un privātkolekcijām, kurās atrodas izšūtās jostas. Dati ietver nosaukumu, uzskaites apzīmējumu, priekšmeta pieņemšanas datumu krājumā, valkāšanas vietu, laiku un izgatavotāju (ja zināms), izmērus (garumu un platumu centimetros), kā arī ziņas par izmantoto materiālu, krāsām un rakstiem. Darba gaitā apzināti materiāli vairāk nekā 20 Latvijas muzejos³ – iegūtas liecības par 184 izšūtām vienībām (jostām vai to daļām), kas iezīmē izšūto jostu valkāšanas ģeogrāfiju un daudzveidību Latvijas teritorijā. Vēstures liecību apkopošanai un salīdzināšanai tika izmantots vairāku metožu kopums: tipoloģiskā metode materiāla sistematizēšanai un klasificēšanai, kontentanalīze savāktā materiāla strukturēšanai un analīzei, kartogrāfiskā metode jostu izplatības un variāciju vizualizēšanai dažādos Latvijas reģionos. Visu šo metožu integrācija pētījumā nodrošina vispusīgu skatījumu un papildina priekšstatu par vīriešu apģērba daudzveidību 19. gadsimtā un 20. gs. sākumā.

Teritoriālais un hronoloģiskais ietvars

Muzejos priekšmeti nonāk dažādos veidos, un konkrētā priekšmeta krājuma uzskaites dokumenti vislabāk palīdz tos sasaitīt ar konkrētu laiku, vietu, izgatavotāju un lietotāju. Mērķtiecīgi organizētajās etnogrāfiskajās

1. Izšūto jostu liecību teritoriāls pārskats.
Autore: Una Valtere

ekspedīcijās savākie materiāli sniedz pilnīgākās ziņas par šiem priekšmetiem. Arī individuāli dāvinājumi bieži vien ir papildināti ar personīgiem stāstiem no dāvinātāja dzimtas vēstures. Tomēr lielai daļai priekšmetu dokumentācija ir nepilnīga – pārsvarā norādīta tikai teritoriālā piederība, neminot kas, kad un kā jostu izgatavojis un valkājis. Izšūto jostu liecības fiksētas gandrīz visā Latvijas teritorijā, izņemot Latgali, kur ziņas par valkāšanu nav gūtas. Izpētīto jostu liecību teritoriāls pārskats attēlots kartē (1). Vieta, no kuras priekšmets nokļuvis muzeja krājumā, pieņemta arī kā teritoriālās piederības vieta, ja vien nav norādītas precīzākas ziņas. Izšūto jostu valkāšanas hronoloģiskās robežas var noteikt tikai aptuveni, jo lielākajai daļai muzeju krājumā esošo jostu izgatavošanas laiks minēts vispārīgi. Visbiežāk datēts pēc līdzības ar citiem priekšmetiem vai norādīts, ka josta izgatavota 19. gadsimtā. Precīzs izgatavošanas laiks fiksēts ap 10% jostu, tostarp uz vairākām jostām izšūtajos gadskaitļos: 1860, 1878, 1879, 1881, 1887 (4).

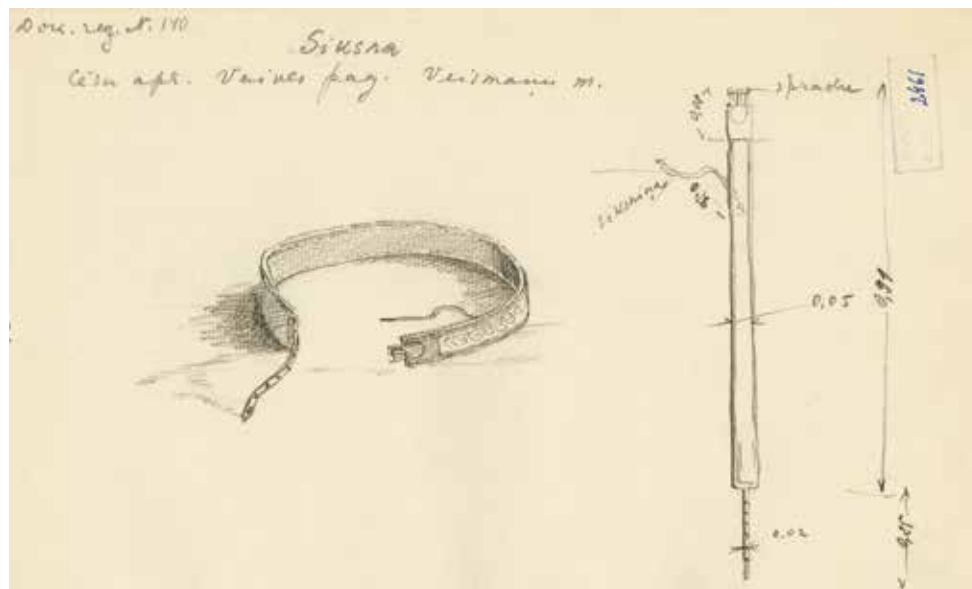
Visplašāko materiālu sniedz Latvijas Nacionālā vēstures muzeja (LNVM) krājums, kurā glabājas lielākā un senākā izšūto jostu (un to daļu) kolekcija – 91 vienība. Papildu ziņas par 18 jostām ir fiksētas LNVM Etnogrāfijas nodaļas rokrakstu, zīmējumu un dokumentu kolekcijas (ZAE) Pieminekļu valdes (PV) etnogrāfisko ekspedīciju materiālos.⁴ Šis ir agrākais vākums, kurā dokumentētas izšūtās jostas, pierakstot ne tikai vietu un laiku, bet arī ziņas par īpašniekiem, darinātājiem, valkāšanas paradumiem un citiem apstākļiem. Oriģināls vizuālais materiāls, kurā redzams pilns vīrieša apģērba komplekts ar apjostu izšūto jostu, ir liels retums. Tāpēc vērtīga ir Jēkaba Strazdiņa (1905–1958), tolaik Latvijas Mākslas akadēmijas studenta, zīmētā vīriešu ziemas apģērba

rekonstrukcija, kas tapusi pēc nostāstiem 1928. gadā ekspedīcijas laikā Cēsu apriņķa Raunas pagastā.⁵ Šajā ekspedīcijā LNVM krājumā iegūta arī josta⁶ no Raunas pagasta Atgāžu mājām, kas vizuāli līdzinās Strazdiņa zīmētajai jostai. Pērlītēm izšūto jostas rakstu veido ornamentāli vienkārša brūnu lapiņu un mazu baltu ziedīņu josla uz zila fona (3). Josta ir 125 cm gara un 4,3 cm plata. Jostas ādas daļu esot šūvis seglinieks. Izšūtā daļa ir saglabājusies daļēji, zudis izšūtais 1881. gada datējums.⁷

PV priekšmetu aprakstus papildina 16 melnbaltas jostu fotogrāfijas un divi jostu zīmējumi. Viena ir siksnas skice, ko Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultātes students Oļģerts Erdmanis (1906–?) zīmējis 1928. gadā ekspedīcijas laikā Cēsu apriņķa Vaives pagasta Veismaņu muižā (2). Priekšmeta aprakstā minēts, ka aptuveni pirms 50 gadiem jostu valkājis stāstītājas Annas Ķekurs vīrs, tā izmantota kažoka un mēteļa apšīšanai. Josta tika pasūtīta segliniekam Cēsīs.⁸ Savukārt ekspedīcijas dalībnieces Viktorīnas Zosts (1903–1974) 1930. gadā Tukuma apriņķa Engures pagasta Ķesterciemā pierakstītā liecība papildināta ar vilnas diegiem uz kanvas auduma izšūtas jostas zīmējumu un norādi, ka tā valkāta ap 1830. gadu.⁹ Liecība par izšūto jostu vēl agrāku lietojumu fiksēta Igaunijas teritorijā. Josta, kas datēta ar 1820. gadu, atrodas Pērnavas muzejā, un to savā pētījumā min igauņu pētniece Illi Konta (*Ülli Kont*).¹⁰

Pieņemumu, ka pērlītēm izšūtās jostas darinātas un valkātas līdz 20. gs. sākumam, apstiprina 1901. gadā Rīgas 700 gadu jubilejai par godu Esplanādē rīkotās rūpnieciskās izstādes katalogs. Tajā publicēta melnbalta fotogrāfija ar ādas apstrādes uzņēmuma *A. Wunsch* stendu, kur lielās stikla vitrīnās eksponētas izšūtas jostas un bikšturi (5).¹¹ Katalogā minēts, ka uzņēmums dibināts

2. Oļģerts Ermanis. Siksnas zīmējums. 1928. Cēsu apriņķis, Vaives pagasta Veismaņu muiža. Papīrs, grafitis. 22,6 x 31 cm. LNVM ZAE 7502

3. Josta izšūta ar pērlītēm. Fragments. 1881. Cēsu apriņķis, Raunas pagasta Atgāžu mājas. 125 x 4,3 cm. LNVM, inv. Nr. CVVM 13706. Foto: Jānis Puķītis

4. Josta izšūta ar pērlītēm. Fragments. 1887. Zemgale. 132 x 8 cm. LNVM, inv. Nr. CVVM 160304. Foto: Jānis Puķītis

Rīgā 1882. gadā un izstādē piedāvā ādas cimdus, kā arī krāsot un nekrāsot ādu visos apstrādes posmos no pašu micētavas un krāsošanas darbnīcas.¹² Dažas ar 20. gs. sākumu datētas izšūtās jostas atrodas arī muzejos, taču to datējums ir visai aptuvens, tāpēc precīzākas jostu valkāšanas beigu robežas nav noteiktas.¹³

Berlīnes izšuvumu uzplaukums

Izšūto jostu valkāšanas hronoloģija ir tieši saistīta ar Berlīnes izšuvumu tehnikas (*Berliner Wollstickerei*) uzplaukumu 19. gs. sākumā un norietu 19.–20. gs. mijā. Blīvu izšuvuma struktūru veidojošie klājošie dūrieni bija noderīgi dažādu interjera tekstiliju un apģērba piederumu rotāšanai.¹⁴ Pirmie izšuvumu paraugi tika pavairoti ar kapara platēm ap 1804. gadu Berlīnē Vācijā.¹⁵ Drukātie paraugi bija melnbalti, un katra krāsa rūtiņās tika atzīmēta ar savu simbolu. Krāsainus rakstu paraugus uz drukātajām

melnbaltajām smalku rūtiņu lapām mākslinieki gleznoja ar roku līdz pat industriālās krāsu drukas ieviešanai.¹⁶ Paraugus tirgoja kā atsevišķas lapas, lai tie būtu lēti un visiem pieejami. Berlīnes izšuvumos lietoja zīda diegus un pērlītes, bet visbiežāk – augstākās kvalitātes Merino aitu vilnas diegus, ko krāsoja Berlīnē. *Zephir* diegus, sauktus par “Berlīnes vilnu”, izmantoja arī gobelēnu aušanai.¹⁷ Vilnas krāsošana niansētos krāsu toņos un labi uztveramās izšuvumu paraugu lapas bija komerciāli veiksmīgs salikums, kas ap 19. gs. 40. gadiem piedzīvoja īpašu popularitāti Eiropā.¹⁸

Drukātie mediji reaģēja uz pieprasījumu, pielāgojot saturu lasītāju interesēm un vajadzībām. Plaukstošais drukas kapitālisms, piedāvājot tūkstošiem, dažās zemēs pat miljoniem cilvēku preses izdevumus un grāmatas, veidoja savu lasītāju auditoriju un formēja jauna veida iztēloto kopienu (*imagined community*) – moderno nāciju.¹⁹ Ar

preses izdevumu starpniecību izplatījās arī detalizēti rokdarbu paraugi un instrukcijas, kas nodrošināja piekļuvi jaunākajām rokdarbu tendencēm. Tas ne tikai veicināja māksliniecisko izpausmi, bet arī stiprināja sieviešu lomu sabiedrībā, dodot iespēju aktīvāk iesaistīties ekonomiskajos un kultūras procesos.

Rīgā rokdarbu aktualitātes izplatīja vietējie vācvalodīgie preses izdevumi. 19. gs. 30. gados laikrakstos *Inland* un *Rigasche Zeitung* publicēti sludinājumi, kuros jaunkundzes piedāvāja dažādas “smalko rokdarbu” nodarbības, tostarp pērlišu darbus.²⁰ Tirgotāji reklamēja izejmateriālus “populārajiem, jaunajiem pērlišu rotājumiem, kas ļoti piemēroti dāvanām”.²¹ Izšuvumu shēmas un pamācības publicētas arī specializētos rokdarbu izdevumos. Piemēram, *Allgemeine Muster-Zeitung* 1848. gada rokdarbu pielikumā publicētais izšuvuma raksts ar mežacūku un medību suni (6)²² vizuāli un tematiski līdzinās vairākām jostām LNVM kolekcijā. Muzeja krājumā ir trīs jostas un viena plecu sikсна ar stilistiski radniecīgiem zoomorfiem motīviem (medību suns, briedis, mežacūka, zaķis). Viena šāda josta valkāta ap 1850. gadu Bauskas apriņķa Ceraukstes pagasta Birzgaļu ciemā,²³ otra – ap 1870. gadu Jēkabpils apriņķa Neretas pagastā²⁴ un trešā iegūta Turlavā (8).²⁵ Savukārt pērlītēm izšūta plecu sikсна nāk no Valmieras apriņķa Skaņkalnes pagasta un valkāta 19. gs. vidū.²⁶ Šādas izšūtās jostas, ne tikai ar medību tematikas motīviem, valkātas pie vīriešu medību uzvalkiem (7).²⁷

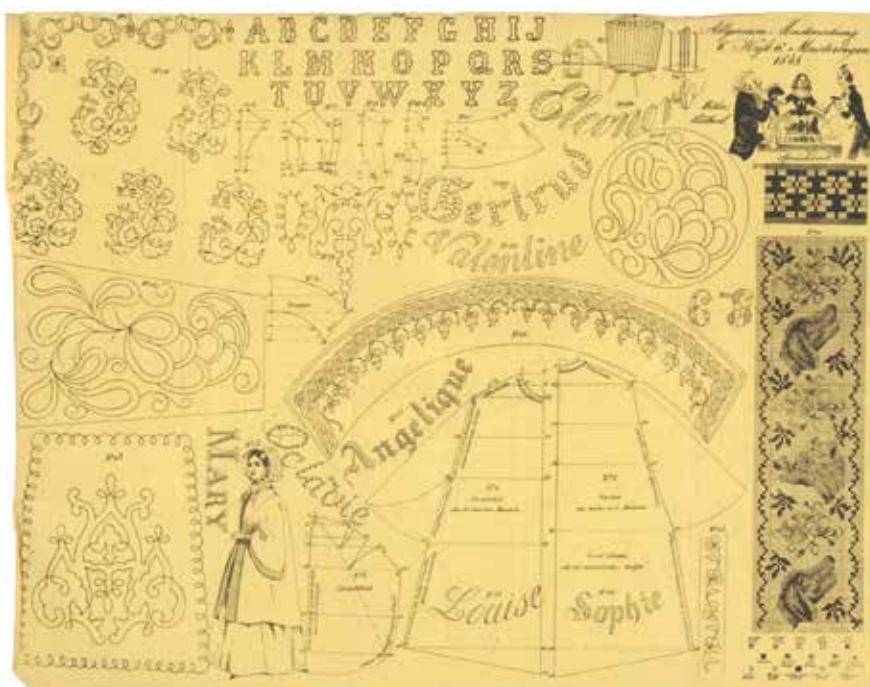
Izšūtās jostas izceļas ar krāsās niansētiem brīvas formas motīviem. Pat izmantojot vienu un to pašu shēmu, krāsu

risinājumi ir atšķirīgi, kas padara katru jostu unikālu un liecina par darinātāja individuālo radošo pieeju. Visbiežāk parādās florālie motīvi, kuros dominē baltu, sārtu un sarkanu rožu ziedu un pumpuru vijas. Tāpat izplatītas ir dažādu ziedu kombinācijas ar virknē saliktiem ziediem, kas dabā zied atšķirīgos laikos, piemēram, rozes un ābeļziedi, anemones, maijpuķītes, vizbulītes, vijolītes u. c. Ziedu vijas bieži papildinātas ar vinjetēm un akanta lapu iestarpinājumiem. Atsevišķi izdalāmas jostas ar vīnogu lapām un ogu ķekariem. Retāk sastopami jau minētie zoomorfie motīvi un ģeometrisks ornamenti. Talsu novada muzeja krājumā ir ar vilnas dziju un pērlītēm izšūta josta, kurā ģeometrisks raksts mijas ar taisnstūra formā ietvertu stilizētu ziedu motīvu. Fons izšūts krustdūrienā ar vilnas dziju sūnu zaļā un sinepju krāsā. Rakstu veido pelēkas, baltas, gaiši un tumši brūnas stikla pērlītes un bronzas krāsas metāla pērlītes. Gar malām skujiņā izvietota baltu un brūnu pērlišu josla, ko noslēdz savīta aukliņa. Josta piederējusi Lavīzes Lūses (1883–1983) tēvam, mežkungam Vandzenes pusē (9).²⁸ Uz jostām izšūti arī valkātāju iniciāļi un izgatavošanas gads, norādot, ka tās darinātas konkrētam īpašniekam. Zīmīgi, ka ar pērlītēm izšūtajās jostās dominē debeszils un tirkīzšils fons, savukārt ar vilnu izšūtajām jostām pārsvārā ir melns fons.

Ziedu estētika Berlīnes izšuvumos atbilst kopējām 19. gadsimta mākslas tendencēm, kas izceļ dabas skaistumu un izmanto to kā simbolisku izteiksmes veidu.²⁹ Bagātīgas ziedu un augļu kompozīcijas tika atveidotas dažādos vizuālās mākslas veidos. Anglijā Viktorijas

5. Ādas apstrādes uzņēmuma A. Wünsch stands Rīgas 700 gadu izstādē. 1901. No: *Die Rigaer Jubiläums-Ausstellung 1901 in Bild und Wort: Ein Erinnerungsbuch / Hg. von M. Scherwinsky. – Riga: Jonck & Poliewsky, 1902. – S. 99*

6. Rokdarbu parauglapa. N. v. 1848. No: *Allgemeine Muster-Zeitung. – 1848. – Nr. 1. – S. 132*

laikmetā attīstījās formalizēta ziedu valoda, un atsevišķiem ziediem piešķirtā nozīme sabiedrībā kļuva vispārzināma kā klusās komunikācijas metode.³⁰ Tomēr nav tiešu liecību, ka jostās izšūtie ziedi slēpj kādu vēstījumu, tāpēc šī tēma netiks plašāk izvērstā.

Jostu valkāšanas kultūrvēsturiskie un sociālie aspekti

Liecības par 19. gadsimta apģērbu tika mērķtiecīgi vāktas etnogrāfiskajās ekspedīcijās dažādos Latvijas reģionos, koncentrējoties uz latviešu zemnieku apģērbu.³¹ Tāpēc jostas vairāk dokumentētas lauku reģionos, bet tās valkāja arī 19. gadsimta pilsētnieki. Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja (RVKM) kolekcijā atrodas 13 jostas, tostarp vairāku ievērojamu rīdzinieku, kā Martas

Nozīmīgs tālaika literārais darbs, kurā minēta ziļu josta vīriešu apģērbā, ir 1879. gadā izdots braļu Reiņa (1839–1920) un Matisa (1848–1926) Kaudziņu romāns “Mērnieku laiki”. Ierosme darbam un varoņu prototipi noskatīti rakstnieku dzimtajā Piebalgas pusē. Izteismīgi atveidots Švauksa tēls, kurš kariķēts kā Baltijas vāciešu kultūras atdarinātājs, jo “buldurē” vāciski un apģērbā grib līdzināties muižniekiem, valkājot melnu kažoku ar ziļu jostu.³⁶ Oļņietes didaktiskie aizrādījumi par Švauksa ārīšķīgo ģērbšanos saskan ar tālaika sabiedrībā izvērsto diskusiju par to, kā latvietim jāģērbjas.³⁷ 1913. gada “Mērnieku laiku” atkārtotais izdevums ir papildināts ar gleznotāja un grafiķa Eduarda Brencēna (1885–1929) ilustrācijām. Viņš trīs gadus vācis materiālus, apstaigājot Piebalgu: “Nācās grūti kaut ko atrast tādu, kas bijis pirms

7. Josta izšūta ar pērlītēm. 19. gs. 2. puse. 130 x 8,9 cm. RVKM, inv. Nr. VRVM 128941. Foto: Mārtiņš Lablāks

8. Josta izšūta ar krāsainiem vilnas diegiem un pērlītēm. Kuldīgas apriņķis, Turlavas ciema Lejaszoņi. 86 x 7 cm. LNVM, inv. Nr. CVVM 177264. Foto: Jānis Puķītis

Alberingas (1909–2005), Mērijas Grīnbergas, vecākās (1881–1973), un Krišjāņa Barona (1835–1923) ģimenes locekļu dāvinājumi. Viens īpašs eksemplārs RVKM krājumā liecina, ka josta ne tikai bija funkcionāls apģērba piederums, bet arī kalpoja kā statusa un piederības zīme.³² Tā ir brūnas ādas josta ar paplatinājumu vidū un uz spilgti sarkana fona izšūtu pērlīšu vinjeti ar tekstu vācu valodā (10). Vēstījums saistīts ar vācu vingrošanas skolu, kuras dibinātājs ir Frīdrihs Ludvigs Jāns (*Friedrich Ludwig Jahn*, 1778–1852). Izšūtais vēstījums ir vingrotāja devīze “Mundrs, laimīgs, brīvs, dievbijīgs” (vācu valodā – *Frisch, Froh, Frei, Fromm*) un vingrotāja sveiciens “Vesels” (vācu valodā – *Gut Heil*). Jostā izšūtā simbolika norāda uz Rīgas vingrotāju biedrību (*Rigaer Turnverein*), kas dibināta 1862. gadā.³³

Ziļu jostas un to valkāšanas paradumi aprakstīti vairākos 19.–20. gadsimta mijas literārajos darbos. Beletristika papildina pētniecisko materiālu,³⁴ paplašinot priekšstatu par vīriešu apģērba daudzveidību un valkāšanas apstākļiem gadsimta garumā. Laikmetam atbilstošā reālistiskā manierē atveidotie varoņi un detalizētie apģērba apraksti sniedz ieskatu sociālajos un kultūras aspektos, atspoguļojot pētāmā apģērba piederuma valkāšanas sadzīvisko pusi.³⁵

50 un vairāk gadiem, jo apģērbi jau esot nozuduši pavisam un stājušies vietā vispārējie, kas cēlušies no pilsētu parauga un ir visur tādi paši.”³⁸ Ilustrācijās izšūta josta nav attēlota, tomēr tās sniedz plašāku priekšstatu par vīriešu apģērbu un dažādajiem ģērbšanās paradumiem.

Ziļu josta iedvesmojusi arī citus autorus, kuri saviem literārajiem varoņiem ļauj izcelties un būt pamanāmiem, valkājot šādas jostas. Kurzemes puses sadzīvi 1896. gadā publicētajā stāstā “Andža josta” aprakstījis Jēkabs Janševskis (ist. v. Jēkabs Janovskis, 1865–1931).³⁹ Galvenajai varonei ir dėka ar muižas strādnieku Andži, kurš sarkanraibu ziļu jostu ar sudraba sprādzi valkā pie vasaras apģērba. Jostu viņš saņēmis dāvanā no barona Ziemassvētkos. Savukārt “zilu kreklu un raibu pērļu jostu” uz drauga kāzām uzvilcis strādnieku puisis (drāciēris) Saša Pumpurs – viens no galvenajiem varoņiem 1896. gadā izdotajā Augusta Deglava (1862–1922) romānā “Zeltenīte”.⁴⁰ Romāns sasaucas ar paša Deglava pieredzi, pārceļoties no laukiem uz pilsētu. Ziļu josta figurē arī Kārļa Kraujiņa (1879–1975) dzejolī, kur jaunākais tēva dėls mantojumā no tēva saņem ziļu jostu.⁴¹ Saulē mirdzošo ziļu jostu pamana “Kunigaikšta meita Roga”. Diez vai feodālajā Lietuvā varēja būt ziļu jostas, bet

9. Josta izšūta ar krāsainiem vilnas diegiem, stikla un bronzas pērlītēm. 19. gs. 60. gadi. Vandzenes pagasts. 121 x 7 cm. Talsu novada muzejs, inv. Nr. TNMM 30451. Foto: Marta Kirilova

10. Josta ar Rīgas vingrotāju biedrības (*Rīgas Turnverein*) simboliku, izšūta ar krāsainiem vilnas diegiem un pērlītēm. N. a. 1862. 82,5 x 3–9 cm. RVKM, inv. Nr. VRVM 52826. Foto: Astrīda Meirāne

autors to lietojis tēlainai pretējā dzimuma uzmanības piesaistīšanai.

Literatūrā aprakstītais sakrīt ar rakstītajās liecībās fiksēto, ka pērlītēm izšūtās jostas valkātas ne tikai ziemā pie garajiem svārkjiem, bet arī siltākā laikā pie īsajiem svārkjiem vai vienkārši ar kreklu. Tās vienlīdz izplatītas gan pilsētas, gan lauku apvidu ģērbšanās paradumos. Zīmīgi, ka pērlītēm izšūtās jostas visos gadījumos valkā varoņi, kuri nav turīgi, bet tiecas par tādiem kļūt. Tāpat jostu valkāšanai piešķirta romantiska konotācija.

Jostu izpēte palīdz labāk izprast folkloras tekstus, kuros minēta ziļu josta un tās valkāšana. Folkloras materiālā paustajam rodami apliecinājumi arī iepriekš pieminētajos pētnieciskajos avotos. Virtuālajā dainu datu bāzē⁴² caurskatīti ar jostu un tās valkāšanu saistītie mītiskie priekšstati, kuros tā poētiski norāda uz puīša turību, jo ne katrs varēja atļauties valkāt ar pērlītēm izšūtu jostu.⁴³ Dažādu žanru folkloras vienības pētītas Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuves digitālajā arhīvā⁴⁴ (LFK DA). Dainās ziļu jostu valkā bajārs.⁴⁵ Josta minēta kā vērtīga dāvana nozīmīgos dzīves gadījumos, piemēram, precībās un kristībās.⁴⁶ Turpat fiksēti sadzīviski apraksti par to, kā vīrieši ģērbušies kāzās. Pirmajā kāzu dienā, kad līgavas un līgavaiņa mājās rīta pātari un izvadišanas lūgšanas noskaitītas, “līgavainis brauc uz baznīcu pušķotos zirgos un zvans pie ilksts piesiets. Ja ziemā, tad liels kažoks apjots ar pērļu jostu un izšūts tabakas maks pie jostas. Ved vai nu brālis vai tuvāks radnieks.”⁴⁷ Vēl kādā liecībā teikts: “Kādu dienu pārnākuši puīši no rijas melni noputējuši. (...) Garām braukuši precinieki, ienākuši un

paņēmuši arī šīs mājas puīšus līdz. Vakarā visi nobraukuši pie meitām. Viens no puīšiem vārdā Lauris, nespēdams nomazgāties un pārģērbties, uzvilcis tik kažoku, apsējis savu ziļu jostu, un tas viss viņa precinieka apģērbs.”⁴⁸ Dažas dziesmas un mīklas apliecina, ka arī sievietes valkājušas ziļu jostas.⁴⁹

Apģērba vēstures pētījumu nostādes Latvijas un rietumu pētnieku darbos

19.–20. gadsimta mijā apģērba vēstures pētniecība bija pievērsta tradicionālajam tērpiem,⁵⁰ latviskā ornamenta, rakstu un zīmju izpētei.⁵¹ Pētījumu materiāli tika vākti pēc teritoriālās un nacionālās piederības, koncentrējoties tikai uz latviešu tautības zemnieku kārtas iedzīvotājiem.⁵² Kā jau iepriekš secināts, izšūtās jostas tolaik tika aktīvi valkātas, tāpēc pētījumos netika minētas, jo bija pārāk laikmetīgas. Turklāt reālistiskie ziedu raksti un stikla pērļu uzkrītošais spožums, visticamāk, neatbilda valdošajam priekšstatam par latvisko ornamentu un gaumi.

Sākot ar 1939. gadu, izšūtās jostas un to valkāšanas paradumus latviešu apģērba vēsturei veltītos izdevumos iekļāva Valsts vēsturiskā muzeja etnogrāfijas nodaļas vadītājs Ādolfš Karnups (1904–1973), tekstu papildinot ar melnbaltu jostas fotoattēlu no Lestenes pagasta.⁵³ Savukārt 1966. gadā izdevumā “Latviešu tautas tērpi” etnogrāfe Mirdza Slava (1924–2001) padziļināja jostu tipoloģiju, klasificējot vīriešu jostas pēc izgatavošanas materiāla – metāla, ādas un no tekstilijām darinātas jostas, kas tālāk iedalās austās, pītās, adītās un uz drānas pamata ar stikla zīlītēm izšūtās jostās (t. s. ziļu jostas).⁵⁴

Atšķirībā no Latvijas apģērba pētniecības nostādnēm, kas koncentrējās uz nacionālā tēpa konceptualizēšanu, vairāki Rietumu pētnieki jau 19. gs. vidū raisīja diskusiju par modes sociālajām un ekonomiskajām dimensijām, kas izrietēja no industriālās revolūcijas radītajām sociālekonomiskajām pārmaiņām. Britu sociologs Herberts Spensers (*Herbert Spencer*, 1820–1903) savā 1854. gada esejā “Manieres un mode” norādīja, ka mode svārstās starp galējībām un tās pamatā ir pārmaiņas, kas rodas elites imitācijas un novitātes meklējumu rezultātā.⁵⁵ Šo domu turpināja amerikāņu ekonomists un sociologs Torsteins Veblens (*Thorstein Bunde Veblen*, 1857–1929), kurš kritizēja “atpūtas šķiru” (*leisure class*) par tās ārkārtīgo bagātību, kas iegūta rūpnieciskās revolūcijas ekonomiskā uzplaukuma rezultātā. *Belle époque* laikmeta sabiedrības elites greznais dzīvesveids kontrastēja ar pilsētu strādnieku dzīvi, un Veblens novēroja, ka ekonomiski nevienlīdzīgās sabiedrībās mode tiek lietota kā līdzeklis sociālā statusa uzsvēršanai. Apģērbi un aksesuāri kļūst par statusa simboliem. Centieni atdarināt un izlidzināt ārējās šķiru atšķirības veicina nepārtrauktu modes plūsmu no augstākā uz zemāko sociālo līmeni. Modes tendences, kas rodas sabiedrības elitē, pakāpeniski pāriet uz zemākiem slāņiem.⁵⁶ Savukārt jau 20. gadsimtā vācu filozofs un sociologs Georgs Zimmels (*Georg Simmel*, 1858–1918) turpināja attīstīt šo domu, uzsverot, ka mode ir sociāla sistēma ar divējādu dabu. Tā ir sociālās diferenciacijas līdzeklis, kas ļauj indivīdiem izcelties ar ārējām atšķirībām, bet vienlaikus tā kalpo kā sociālās integrācijas spēks, veidojot kopīgu identitāti tiem, kuri pieņem līdzīgus stilus. Zimmels akcentēja imitācijas lomu modē, norādot, ka šī imitācija noved pie nepieciešamības pēc atšķirības. Cilvēku tieksme pēc individuālisma veido nepārtrauktu atdarināšanas un diferenciacijas ciklu.⁵⁷ Arī izšūtās jostas, kas sākotnēji bija pieejamas tikai muižniekiem, vagariem un bagātiem saimniekiem (bajāriem), kļuva par vērtīgu un iekārojamu dāvanu. Tās iekļāvās dažādu sociālo slāņu un etnisko grupu vīriešu garderobē gan lauku teritorijās, gan pilsētās.

Visaptverošu un iekļaujošu skatījumu uz modes vēsturi 21. gadsimtā sniedz amerikāņu tekstila vēstures pētniece Linda Veltersa (*Linda Welters*). Viņa pēta apģērba vēsturi dažādās kultūrās, reģionos un periodos visā pasaulē. Veltersa pievērš uzmanību ne tikai elites modei, bet arī tradicionālajam tērpiem, kas iepriekš tika izslēgti no Rietumu modes diskursa, jo tika uzskatīti par pārāk sarežģītu un daudzveidīgu tematu. Tradicionālā apģērba pētījumus apgrūtināja tas, ka tie iemieso vairākus nozīmju slāņus, tostarp garīgo, maģisko un reliģisko.⁵⁸ Veltersa

modes vēsturi aplūko kā globālu kultūras parādību, izdalot divas problēmas, kas Rietumu modes pētniecībā ir traucējušas šādu izpratni: pirmkārt, apgalvojums, ka pirms vēlajiem viduslaikiem mode neeksistēja un, otrkārt, pieņēmums, ka tā nepastāvēja ārpus Rietumiem. Uzsvars uz elites apģērba no Rietumu modes vēstures izslēdzis tradicionālos tērpus un vienkāršo cilvēku ikdienas apģērba Eiropā un citviet pasaulē.⁵⁹ Veltersa aplūko arī Latviju, integrējot to modes vēstures globālajā kontekstā. Viņa pievērš uzmanību reģionālajām vēstures īpatnībām un apģērba lietojumam nacionālās identitātes uzsvēršanai, izceļot to kā patstāvīgu modes sistēmu.⁶⁰

Secinājumi

Apģērbs ir laikmeta nospiedums, kas atspoguļo kultūras un sociālo vidi; tajā izpaužas ģērbšanās paradumi, pieejamie materiāli un tehnoloģijas. Tas mainās un pielāgojas laikam un sabiedrības procesiem, glabājot dažādas, dažreiz arī apslēptas laikmeta šķautnes. Izšūtajās jostās redzama plaša industriāli ražotu materiālu daudzveidība un 19. gadsimtam raksturīgā romantisma estētika, ietverot realistiskus dabas elementus – ziedus, lapas, dzīvniekus u. c. Ķīmiski krāsotie vilnas diegi, sīkās stikla pērlītes un viegli skaitāms kanvas audums apvienojumā ar smalku ādas amatniecību un mākslinieku radītiem izšuvumu dizaina paraugiem veido laikmeta modes un dizaina tendencēm atbilstošu apģērba piederumu. Liecības par izšūto jostu lietojumu Latvijas teritorijā hronoloģiski sakrīt ar Berlīnes izšuvumu tehnikas uzplaukumu un popularitātes vilni Eiropā, kas kulmināciju sasniedza 19. gs. vidū un turpinājās līdz gadsimtu mijai. Šīs jostas tika iekļautas dažādu sociālo slāņu vīriešu (un dažreiz arī sieviešu) garderobē un tika lietotas gan pilsētās, gan lauku apvidos. Vīriešu apģērba daudzveidība atspoguļojas daiļliteratūrā, kas atšķirībā no 19. gs. beigu apģērba vēstures pētījumiem nebija ierobežota ar ideoloģiskiem uzstādījumiem.

Analizējot gan lokālos, gan Rietumu teorētiskos ietvarus, var secināt, ka dažādas kultūras un reģioni mijiedarbojās un ietekmēja viens otru, veidojot daudzveidīgu un savstarpēji saistītu apģērba valkāšanas tradīciju. Izšūto jostu liecības parāda izplatību ne tikai horizontāli (vienas sociālās vai nacionālās grupas ietvaros), bet arī vertikāli (no bagātajiem sabiedrības slāņiem uz zemnieku un pilsētu strādnieku apģērba). Savukārt tautas tērps no zemnieku apģērba ir attīstījies un kļuvis par elitāru tērpu un latviešu tautas nacionālu simbolu, kas ir iekļauts Latvijas kultūras kanonā.⁶¹

- ¹ Tradicionālā tērpa jēdziena lietojumu precizējusi Anete Karlsona, sk.: *Karlsona A.* Dziesmu svētki un tautiskā tērpa attīstība Latvija 19. gadsimta beigās un 20. gadsimtā. – Rīga: Zinātne, 2013. – 9.–10. lpp.
- ² *Welters L., Lillethun A.* Fashion History: A Global View. – London; New York: Bloomsbury Academic, 2018. – P. 2.
- ³ LNVM, RVKM, Latvijas Etnogrāfiskais brīvdabas muzejs, Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs, Valmieras muzejs, Bauskas muzejs, Talsu novada muzejs, Kuldīgas novadpētniecības muzejs, Liepājas muzejs, Ventspils muzejs, Cēsu Vēstures un mākslas muzejs, Dobeles novadpētniecības muzejs, Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejs, Jaunpils muzejs, Liepnas studija, Limbažu muzejs, Nicas senlietu krātuve (Nicas tūrisma informācijas centrs), Tukuma muzejs, Rundāles pils muzejs, Smiltenes novada muzejs, Mēru muīža.
- ⁴ Pieminekļu valde bija pirmā Latvijas kultūras pieminekļu aizsardzības institūcija. Tā pastāvēja no 1923. gada līdz 1944. gadam. Vairāk sk.: Pieminekļu valdei – 90: Pieminekļu valdes mantojums Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājumā (= Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti. – Nr. 18). – Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2013.
- ⁵ Viriešu ziemas apģērba zīmējums (rekonstruēts pēc nostāstiem). Cēsu apriņķis, Raunas pagasts. Zīmēja Jekabs Strazdiņš. 1928. gada jūlijs. Papīrs, akvarelis, grafitis. 31 x 22,5 cm. LNVM ZAE, dok. reģ. nr. 115.
- ⁶ LNVM, inv. Nr. CVVM 13706.
- ⁷ PV apraksta lapa. Cēsu apriņķis, Raunas pagasts, Atgāžu mājas. Stāstīja Pēteris Lutcents, pierakstīja Arnolds Vestmanis 1928. gada 3. jūlijā. LNVM ZAE, mape Nr. 42 “Jostas un to pagatavošana”, dok. reģ. Nr. 116.
- ⁸ PV apraksta lapa. Cēsu apriņķis, Vaives pagasts, Veismaņu muīža. Īpašnieks Annas Ķekurs vīrs. Stāstīja Anna Ķekurs, pierakstīja un zīmēja Oļģerts Erdmanis 1928. gada 4. jūlijā. LNVM ZAE kolekcija, mape Nr. 42 “Jostas un to pagatavošana”, dok. reģ. Nr. 140.
- ⁹ PV apraksta lapa. Tukuma apriņķis, Engures pagasts, Ķesterciems, Goļnieku mājas. Īpašnieks Andrejs Fridrihsons. Stāstīja Emma Fridrihsons, pierakstīja Viktorīna Zosts 1930. gada 1. jūlijā. Emma Fridrihsons stāstījusi, ka josta ir ap 100 gadu veca: “Tādu jostu ziemā vīrs kažoka valkājais saimnieka tēva tēvs, saimnieka tēvs viņu vairs neesot valkājis. Tā esot bijusi “goda” josta, katrai dienai un parasti visi vairāk valkājuši vienkāršas ādas jostas.” LNVM ZAE kolekcija, mape Nr. 36 “Viriešu tautas tērps”, dok. reģ. Nr. 89.
- ¹⁰ *Kont Ū.* Helmevöö – kas linnasakste poekaup või Eesti talunaiste käsitöö? = Beaded Belts – Store-bought Goods for Urban Aristocrats or Estonian Peasant Women’s Handicraft? // *Käegakatsutav = The Tangible.* – 2014. – Vol. 5. – P. 104.
- ¹¹ *Die Rigaer Jubiläums-Ausstellung 1901 in Bild und Wort: Ein Erinnerungsbuch / Hg. von M. Scherwinsky.* – Rīga: Jonck & Poliewsky, 1902. – S. 99.
- ¹² Turpat. – 91. lpp.
- ¹³ Ziļu josta kleitai, nepabeigta. 20. gadsimta sākums. Madonas apriņķis. Darinājusi Arvida Čuibe (1873–?), kas dzīvojuši Ērgļos un Saikavā. Madonas novadpētniecības un mākslas muzejam 1966. gada 20. aprīlī nodevusi Livija Ābols. Madonas novadpētniecības un mākslas muzejs, inv. Nr. MNM 9372.
- ¹⁴ *Caulfeild S. F. A.* The Dictionary of Needlework: An encyclopaedia of artistic, plain, and fancy needlework. – London: L. Upcott Gill, 1887. – P. 27–34.
- ¹⁵ Tur arī radās nosaukums. Sk.: *Mrs. Henry Owen [Brampton E.]* The Illuminated Book of Useful and Ornamental Needlework. – London: Henry G. Bohn, 1847. – P. 397.
- ¹⁶ Turpat. – 398. lpp.
- ¹⁷ Turpat.
- ¹⁸ Turpat. – 397. lpp.
- ¹⁹ *Anderson B.* Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. – London; New York: Verso, 1991. – P. 46.
- ²⁰ Sludinājums par rokdarbu prasmju demonstrēšanu, tostarp pērlišu rotājumos: *Inland.* – 1836. – Nr. 37. – 9. Sept. Sludinājums par visu smalko rokdarbu nodarbībām, tostarp vilnas dzijas puķu un pērlišu darbos: *Rigasche Zeitung.* – 1837. – Nr. 141. – 29. Nov.
- ²¹ Pārdošanas sludinājumi: *Rigasche Anzeigen.* – 1837. – Nr. 51. – 20. Dez.; *Rigasche Zeitung.* – 1842. – Nr. 148. – 15. Dez.
- ²² Rokdarbu pielikums: *Allgemeine Muster-Zeitung.* – 1848. – Nr. 1. – S. 132.
- ²³ Josta. Ap 1851. Bauskas apriņķis, Ceraukstes pagasts, Birzgaļu ciems. LNVM krājumā no 1926. gada. LNVM, inv. Nr. CVVM 13719.
- ²⁴ Josta. Ap 1870. Jekabpils apriņķis, Neretas pagasts. LNVM krājumā no 1963. gada. LNVM, inv. Nr. CVVM 163134.
- ²⁵ Josta. Turlavas ciems, Lejaszoni. LNVM krājumā no 1974. gada. LNVM, inv. Nr. CVVM 177264.
- ²⁶ Plecu sikсна. 19. gs. vidus. Valmieras apriņķis, Skanķalnes ciems. LNVM krājumā no 1956. gada. LNVM, inv. Nr. CVVM 160217.
- ²⁷ Josta. 19. gs. otrā puse. RVKM krājumā no 1984. gada. RVKM, inv. Nr. VRVM 128941. Pieņemšanas – nodošanas aktā rakstīts: “Josta, viriešu, ādas ar stikla pērlišu izšuvumu. Jostas virspuse izšūta ar zilām stikla pērlietēm, sārtām, rozā, baltām, pelēkām, brūnām, dzeltenām un metāla pērlietēm. Zilas pērlietes veido pamatu, pārējās veido rožu ziedu, ābeļziedu vijū. Jostas iekšpuse no brūnas ādas. Šādas jostas nēsātas 19. gs. 2. p. pie viriešu medību uzvalkiem.”
- ²⁸ Josta. Talsu novads, Vandzenes pagasts. Talsu novada muzeja krājumā no 2016. gada. Talsu novada muzejs, inv. Nr. TNMM 30451. Jostu muzejam dāvinājis Guntis Māris Smilgāinis.
- ²⁹ *Pujāte I.* Puķu laikmets 19. gadsimta pirmajā pusē // Latvijas Nacionālais mākslas muzejs. Muzeja raksti. – 5. laid.: Puķe. Simbols, tēls, motīvs / Sast. G. Cēbere. – Rīga: Latvijas Nacionālais mākslas muzejs, 2014. – 69. lpp.
- ³⁰ *Ericsson C. E., Brooks M.* Silent Needles, Speaking Flowers: The Language of Flowers as a Tool for Communication in Women’s Embroidery in Victorian Britain // *Textile Society of America Symposium Proceedings.* – Vol. 93. – 2008. – P. 2–3.
- ³¹ Rīgas Latviešu biedrība divus gadus pirms Latviešu etnogrāfiskās izstādes (1896) devās ekspedīcijās uz Vidzemi, Kurzemi, Zemgali un Augšzemi, lai savāktu izstādei nepieciešamos eksponātus.
- ³² Josta. 19. gs. vidus. RVKM, inv. Nr. VRVM 52826.
- ³³ *Čika V., Gubiņš G.* Latvijas sporta vēsture 1918–1944. – Vesterosa: Amerikas latviešu apvienības fiziskās audzināšanas un sporta birojs, 1970. – 351. lpp.
- ³⁴ *Plakans A.* Latvian belletristic writing as a source for social history, 1850–1900 // *Journal of Baltic Studies.* – 1981. – Vol. 12. – No. 2. – P. 112–113.
- ³⁵ Ziļu josta 19.–20. gadsimta mijas literārajās darbos aplūkota arī: *Valtere U.* Izšūtās jostas, to darināšana un lietojums: pētījums, muzeju krājumā un latviešu literatūrā, 19. gadsimts – 20. gadsimta sākums // *Amats. Māksla. Mēs / Sast. I. Sirica, L. Rubena.* – Rīga: Latvijas Nacionālais kultūras centrs; Latvijas Mākslas akadēmija, 2023. – 122.–126. lpp.
- ³⁶ *Kaudzīte R., Kaudzīte M.* Mērnieku laiki. – Jelgava: H. Allunans, 1879. – 83. lpp.
- ³⁷ *Karlsona A.* Dziesmu svētki un tautiskā tērpa attīstība Latvijā 19. gadsimta beigās un 20. gadsimtā. – 31.–33. lpp.
- ³⁸ *Kaudzīte M.* Par “Mērnieku laiku” izcelšanos // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.* – 1920. – Nr. 3. – 201. lpp.
- ³⁹ *Janševskis J.* Ziļu josta. Sadzīves tikumu aina Latvijas malienā // *Ilustrēts Žurnāls.* – 1925. – Nr. 3. – 82. lpp.
- ⁴⁰ *Degļavs A.* Zeltēnīte. – Mineapolis: Tiltā apgāds, 1968.
- ⁴¹ *Kraujņis K.* Ziļu josta. Pasaciņa labiem bērniem // *Latvijas Jaunatne.* – 1926. – Nr. 28/29. – 71. lpp.
- ⁴² *www.dainuskapis.lv*
- ⁴³ Trim kārtām ziļu josta / *Kap resno ozoliņ’ / Tā pieder tam puīšam, / Kas piedzima saulītē. dainuskapis.lv, LD 1179.*
- ⁴⁴ *garamantas.lv*
- ⁴⁵ Lepns, lepns bajāriņš, / Pats dieviņš jo lepnāks: / Trim kārtām ziļu josta, / Piecas zvaigznes cepurei. LFK 1640-1375-13.
- ⁴⁶ Tēvs māmiņa nezināja / Ko zināju es tautiet / Tautu dēla ziļu josta / Manā pūra dibenā. LFK Bb17-02-0147, 1177.
- ⁴⁷ LFK DA, Arvida Aizsila folkloras krājums, Nr. 0935-Arvids-Aizsils-31-0103. Pieejams: <http://garamantas.lv/fo/file/1134852/0935-Arvids-Aizsils-31-0103> (sk. 26.03.2024.).
- ⁴⁸ LFK DA, Pētera Birkerta folkloras krājums, Nr. 0855-Peteris-Birkerts-02-0020 (715). Pieejams: <http://garamantas.lv/fo/file/1093444/0855-Peteris-Birkerts-02-0020> (sk. 26.03.2024.).
- ⁴⁹ Ai Jānit Dievu dēļ / Ko tu vedi vezumā / Meitām vedu ziļu jostu / Puīšiem cauņu cepurīti. LFK 1654 03-0110, 87.
- ⁵⁰ *[Zariņš R.]* Mūsu tautas uzvalks // *Austrums.* – 1904. – Nr. 3. – 233.–239. lpp.; Nr. 5. – 376.–381. lpp.
- ⁵¹ *Brastiņš E.* Latviešu ornamentika. – Pirmā daļa. – Rīga: Vālodzes apgādība, 1923. – 8. lpp.
- ⁵² Turpat. – 72. lpp.

⁵³ Novadu tērpi. – IX: Zemgale, Vidzeme, Latgale, Augšzeme / Sast. Ā. Karnups. – Jelgava: Latvijas lauksaimniecības kamera, 1939. – 348.–349. lpp.

⁵⁴ *Slava M.* Latviešu tautas tērpi // Arheoloģija un etnogrāfija: Rakstu krājums. – 7. laid. / Red. A. Feldhūne. – Rīga: Zinātne, 1966. – 55.–57. lpp.

⁵⁵ *Spenser H.* Essays: Scientific, Political, and Speculative. – Vol. III. – London: Williams and Norgate, 1891. – P. 28.

⁵⁶ *Veblen T.* The Theory of the Leisure Class. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – P. 148–161.

⁵⁷ *Simmel G.* Fashion // American Journal of Sociology. – 1954. – Vol. 62. – No. 6.

⁵⁸ *Welters L., Lilletbun A.* Fashion History: A Global View. – P. 1–2.

⁵⁹ Turpat. – 2. lpp.

⁶⁰ Turpat. – 166.–168. lpp.

⁶¹ Raksts un pētījuma datu kopa tapusi ar valsts pētījumu programmas “Latvijas kultūra – resurss valsts attīstībai” projekta “Latvijas kultūras ekosistēma kā resurss valsts izturētspējai un ilgtspējai” / CERS (VPP-MM-LKRVA-2023/1-0001) atbalstu.

List of images

1. Territorial overview of embroidered belts. Author: Una Valtere.
2. Oļģerts Erdmanis. Drawing of a belt. 1928. Cēsis District, Vaive Parish, Veismaņi Manor. Graphite on paper. 22.6 x 31 cm. LNHM ZAE, inv. No. 7502.
3. Beaded belt. Fragment. 1881. Cēsis District, Rauna Parish, Atgāži farmstead. 125 x 4.3 cm. LNHM, inv. No. CVVM 13706. Photo: Jānis Puķītis.
4. Beaded belt. Fragment. 1887. Zemgale. 132 x 8 cm. LNHM, inv. No. CVVM 160304. Photo: Jānis Puķītis.
5. Stand of the leatherworking company A. *Wünsch* at Riga's 700th jubilee exhibition. 1901. From: Die Rigaer Jubiläums-Ausstellung 1901 in Bild und Wort: Ein Erinnerungsbuch / Hg. von M. Scherwinsky. – Rīga: Jonck & Poliewsky, 1902. – S. 99.
6. Needlework sample sheet. Not later than 1848. From: Allgemeine Muster-Zeitung. – 1848. – Nr. 1. – S. 132.
7. Beaded belt. 2nd half of the 19th century. 130 x 8.9 cm. RHNM, inv. No. VRVM 128941. Photo: Mārtiņš Lablaiks.
8. Belt embroidered with dyed wool yarns and beads. Kuldīga District, Turlava village, Lejaszoņi farmstead. 86 x 7 cm. LNHM, inv. No. CVVM 177264. Photo: Jānis Puķītis.
9. Belt embroidered with dyed wool yarns, glass and bronze beads. The 1860s. Vandzene Parish. 121 x 7 cm. Talsi Regional Museum, inv. No. TNMM 30451. Photo: Marta Kirilova.
10. Belt with the symbols of Riga Gymnastic Society (*Rigaer Turnverein*) embroidered with dyed wool yarns and beads. Not before 1862. 82.5 x 3–9 cm. RHNM, inv. No. VRVM 52826. Photo: Astrīda Meirāne.

Saīsinājumi attēlu parakstos / Abbreviations in captions

LNVM – Latvijas Nacionālais vēstures muzejs / LNHM – Latvian National History Museum

LNVM ZAE – Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļas rokrakstu, zīmējumu un dokumentu kolekcija / LNHM ZAE – Manuscript, Drawing and Document Collection of the Latvian National History Museum's Ethnographic Department

RVKM – Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs / RHNM – Riga History and Navigation Museum

Summary

EMBROIDERED MEN'S BELTS (BEADED BELTS) IN LATVIA AND THEIR SOCIAL CONTEXT

Una Valtere

Historically, researchers in Latvia have mainly focused on traditional dress worn by Latvian peasants up to the mid-19th century. Gathering evidence of traditional clothing was part of ethnographic expeditions during the national emancipation (late 19th to early 20th century) as well as in the interwar period (the 1920s–30s) and under the Soviet occupation (the 1940s–90s). The accumulated ethnographic material has laid the foundations of the Latvian National History Museum's collection and forms a broad-ranging set of physical and written primary sources, which is valuable material for research in our days too. Analysis of embroidered belts also provides an insight into ideological shifts during each of the periods mentioned.

In the late 19th century, expeditions of the Riga Latvian Society toured countryside regions to gather exhibits for the Latvian Ethnographic Exhibition (1896). Embroidered belts were not collected back then, as they were still worn and were seen as too contemporary. During the period of national emancipation, historical testimonies of national identity, such as Latvian peasants' attire, ornament and traditional crafts, were strictly separated from modern traits of clothing, its making or wearing outside the Latvian peasant's farmstead. This distinction can be disputed because of the diversity of men's clothing described in several works of fiction at the turn of the 20th century. In their literary works, brothers Reinis (1839–1920) and Matīss (1848–1926) Kaudzīte, Jēkabs Janševskis (1865–1931), Augusts Deglavs (1862–1922) and Kārlis Kraujiņš (1879–1975) describe beaded belts to create vivid images of men and reveal the socio-economic changes of the epoch. Information from literature coincides with other written sources showing that beaded belts were worn not only in winters with fur coats and long coats but also during warmer weather with short coats or simply with a shirt. They were equally common in clothing traditions of both urban and rural areas.

Evidence about the use of embroidered belts in the territory of Latvia chronologically coincides with the flourishing and Europe-wide popularity of Berlin wool work, reaching its peak in the mid-19th century and continuing up to the turn of the century. Both the local and foreign press of the time published similar needlework samples. Advertisements offered materials suitable for "modern needlework" and training courses.

Embroidered belts feature a broad range of industrial materials and 19th century Romanticist aesthetics, including realistic natural elements – flowers, leaves, animals, etc. Chemically dyed wool yarns, small glass beads and easily countable canvas fabric combined with fine leatherwork and artists' samples of embroidery design create a piece of clothing that is in line with the period's fashion and design trends.

In the early 20th century, materials of the Monument Board's ethnographic expeditions reveal the earliest purposefully gathered material containing testimonies of embroidered belts too. Records tell us not just about the place and time but also about the owners, makers, customs of wearing and other circumstances. Collecting material and written evidence from over 20 museums and ethnographic collections in Latvia has allowed us to establish the territorial and chronological framework for embroidered belts. One can conclude that belts were worn almost everywhere in Latvia, except Latgale, from about the 1830s till the early 20th century.

Adolfs Karnups, head of the Ethnographic Department of the State History Museum, was the first to mention embroidered belts in the theoretical studies of Latvia's clothing history in 1939. In 1966, ethnographer Mirdza Slava expanded the typology of belts, classifying men's belts according to the material used and distinguishing the belts embroidered with glass beads on fabric (so-called beaded belts). The research material of embroidered belts demonstrates that the history of clothing in Latvia crosses national and social boundaries that had been the main focus of research into local clothing for more than 150 years.

Analysis of local and Western theoretical frameworks reveals the interaction and influences of various cultures and regions, creating a diverse and mutually connected tradition of clothing. Evidence of embroidered belts indicate their spread not only horizontally among one social or national group but also vertically, from the wealthy parts of society to peasants' and urban workers' clothing. Conversely, the phenomenon of the folk dress has developed from Latvian peasants' clothing into an exclusive, festive attire and the Latvian national symbol.